

เทวทัตตปัพพาชิตปัญหา: กระบวนการโต้แย้งอย่างมีเหตุผล
ในมิลินทปัญหา
**Devadattapabbājitapañhā: Reasoning
Argumentative Process in Milinda Pañha**

พระมหาทรงชัย ศิริ
Phramaha Songchai Siri
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya
Corresponding author E-mail: songchaisiri2531@gmail.com

Received: January 27, 2022; **Revised:** April 25, 2022; **Accepted:** April 30, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการโต้แย้งอย่างมีเหตุผลในเทวทัตตปัพพาชิต-ปัญหา ซึ่งเกี่ยวกับกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระเทวทัตบวช ระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน จากการศึกษาพบว่า พระเจ้ามิลินท์ทรงไม่เห็นด้วยกับพระนาคเสนที่ประกาศว่า พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ 2 ประการคือ 1) ความเป็นพระสัมพันธัญญ์ 2) ความมีพระกรุณา ด้วยเหตุผลว่า พระพุทธองค์ทรงเปิดช่องให้พระเทวทัตเข้ามาบวชทำอนันตริยกรรม จนเป็นเหตุให้ท่านได้รับอภิสลวิบากอย่างหนัก ในขณะที่พระนาคเสนพยายามโต้แย้งด้วยกระบวนการ “ปฏิปุจฉาวิธี” ผ่านข้อ “อุปมาอุปไมย” เพื่อแสดงคำตอบอย่างเป็นรูปธรรม กระทั่งได้ข้อสรุปของปัญหา สำคัญเชิงคุณค่าของกระบวนการโต้แย้งอย่างมีเหตุผลในเทวทัตตปัพพาชิตปัญหานี้ ทำให้เรียนรู้วิธีการตั้งคำถามและการตอบคำถามเชิง

ปฏิภาณโวหารเพื่อแสวงหาข้อเท็จจริง และทำให้รู้วิธีประคองตนให้อยู่ในบรรยากาศของการสนทนาเชิงโต้แย้งกันอย่างสร้างสรรค์และสันติ

คำสำคัญ: การโต้แย้ง, การใช้เหตุผล, ปฏิปจฉาวิธี, อุปมาอุปไมย

Abstract

In this paper, an attempt was purposely made to study Reasoning Argumentative Process in *Devadattapabbājitapañhā* done by Milinda King and Nāgasena wherein Devadatta ordination was allowed by the Buddha. In the study, it showed that Milinda King disagreed with Nāgasena's endorsement that the Buddha possesses two kinds of quality: 1) omniscience, and 2) the greatest compassion on the ground that the Buddha gave ordination to Devadatta in order to do the most serious offence and thereby bringing about him the heaviest unwholesome result. In this matter, Nāgasena, while answering the question, utilized *Pañipucchāvidhī* through *Upamā-upameyya* so as to provide the concrete answer whereby its answer could be settled up. As far as the process of reasoning is concerned in *Devadattapabbājitapañhā*, it shows the important aspects of argument to us where we can learn how put the question wisely and how to rhetorically answer the question while seeking for the fact involved. Furthermore, it also teaches us how to manage oneself in the atmosphere of debate creatively and peacefully.

Keyword: Argument, Reasoning, *Pañipucchāvidhī*, *Upamāupameyya*

บทนำ

คัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่แสดงถึงบทสนทนาเชิงปรัชญาวิสัยระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน โดยพระเจ้ามิลินท์ทรงเริ่มตั้งประเด็นอภิปราย ผ่านปัญหา-กรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ด้วยประสงค์จะรื้อไล่ตอนพระนาคเสนให้จนมุมต่อปัญหา ที่แฝงไปด้วยปมลึกซึ้งอย่างมีนัยสำคัญ

เทวทัตตปัพพชาติปัญหา (พระติปิฎกจุฬารายเถระ, 2559) เป็นหนึ่งประเด็นปัญหาในคัมภีร์มิลินทปัญหา ที่เกี่ยวกับเหตุผล ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระเทวทัตบวช พระเจ้ามิลินท์ปรารภถึงคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า 2 ประการ คือ 1) ความเป็นพระสัพพัญญู 2) ความ

มีพระกรุณา เพื่อจะไขข้อข้องใจว่า “พระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูและทรงมีพระกรุณาจริงหรือไม่” โดยพระเจ้ามีลินท์ได้วิพากษ์ถึงความเป็นพระสัพพัญญูของพระพุทธรูปเจ้าต่อพระนาเคนเสนว่า หากพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูจริง เหตุใดจึงทรงยอมรับพระเทวทัตให้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ทั้งที่คงทรงทราบดีอยู่แล้ว พระเทวทัตจะต้องเข้ามาสร้างความเสียหายร้ายแรง เช่น ทำลายระบบการปกครองสงฆ์ หรือทำร้ายพระองค์จนท้อพระโลหิต และหากพระพุทธรูปองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญูจริง เหตุใดจึงทรงแสดงท่าทีเลือกข้างปฏิบัติ เสมือนจงใจให้พระเทวทัตเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จนสร้างความเสียหายขึ้นอนันตริยกรรม ส่งผลให้ตนเสวยอกุศลวิบากอย่างหนัก การกระทำเช่นนี้ จะทำให้เข้าใจได้อย่างไรว่า “พระพุทธรูปองค์ทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัตเสมอเหมือนสรรพสัตว์”

อนึ่งเทวทัตตปฺพชาติปัญหา แบ่งเป็น 3 ช่วงตอนสำคัญคือ 1) ช่วงพระเจ้ามีลินท์เป็นผู้ตั้งคำถามเชิงวิภาษวิธีถึงคุณสมบัติของพระพุทธรูปเจ้าต่อพระนาเคนเสน 2) ช่วงพระนาเคนเสนเป็นผู้ตอบและสลับตั้งคำถามด้วยปฏิปุจฉาวิธีผ่านข้ออุปมาอุปไมยต่อพระเจ้ามีลินท์ 3) ช่วงพระนาเคนเสนตอบปัญหาเชิงพรรณนาถึงคุณสมบัติของพระพุทธรูปเจ้า จนสามารถทำให้พระเจ้ามีลินท์ยอมรับและสิ้นสงสัย

เทวทัตตปฺพชาติปัญหา นอกจากจะเป็นประเด็นปัญหาให้ศึกษา ถึงการหาข้อยุติได้แล้วก็จริง ทว่าผู้เขียนต้องการนำเสนอมุมมองผ่านทัศนะวิจารณ์ เพื่อให้ทราบถึงเหตุผลในการตั้งคำถามและการตอบคำถามเชิงปฏิภาณโวหาร ตลอดจนทักษะการโต้ตอบปัญหากรรม ที่พระเจ้ามีลินท์และพระนาเคนเสนต่างนำเสนอผ่านรูปแบบของตน ทำให้สามารถเรียนรู้วิธีการเปลี่ยนบทบาทจากสถานะที่เป็นผู้ตั้งคำถาม จนสามารถพลิกบทบาทกลับมาเป็นผู้ตอบคำถามได้ในบุคคลคนเดียวกันอย่างเหมาะสม ผ่านหลักคิด มุมมอง และเหตุผลที่แหลมคม ของพระเจ้ามีลินท์และพระนาเคนเสน ซึ่งผู้เขียนมีความเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า สารสำคัญที่นำเสนอผ่านเทวทัตตปฺพชาติปัญหานี้ จะสามารถสร้างกรอบแนวคิดในการโต้แย้งเชิงปุจฉาวิสัชนาได้อย่างรู้เท่าทัน ทั้งยังทำให้ทราบวิธีการประกอบตนให้อยู่ในบรรยากาศของการสนทนาเชิงโต้แย้งกันได้อย่างสร้างสรรค์และสันติ

กระบวนการโต้แย้งอย่างมีเหตุผลของพระเจ้ามิลินท์ในเทวทัตตปพาชาติปัญหา

จุดเริ่มต้นของการถกอภิปรายเทวทัตตปพาชาติปัญหานี้ เกิดมาจากข้อสงสัย 2 ประการของพระเจ้ามิลินท์ถึงกรณีที่ว่า 1) “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูจริงหรือไม่” คำถามนี้ เป็นคำถามสืบเนื่องจากพุทธสัพพัญญูภาวะปัญหา กล่าวคือ ปัญหาว่าด้วยความเป็นสัพพัญญูของพระพุทธเจ้า (พระติปิฎกจุฬายเถระ, 2559) ที่ผู้เขียนเข้าใจว่า พระเจ้ามิลินท์ยังทรงต้องการคำตอบจากพระนาคเสนอย่างกระจ่างชัดมากยิ่งขึ้น จึงยกขึ้นมาถกอภิปรายร่วมในประเด็นใหม่ซ้ำอีก 2) “พระพุทธเจ้าทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัตจริงหรือไม่” คำถามนี้นับเป็นคำถามพ่วงท้ายที่เป็นประเด็นใหม่ ผ่านการตั้งข้อสังเกตอันแยบยลของพระเจ้ามิลินท์เพื่อต้องการให้พระนาคเสนตอบคำถามให้ครอบคลุมถึงคุณสมบัติเด่นของพระพุทธเจ้า 2 ด้านคือ พระปัญญาคุณและพระกรุณาคุณ ด้วยการเริ่มตั้งประเด็นอภิปรายร่วมกันดังนี้

พระเจ้ามิลินท์: พระคุณเจ้านาคเสน ใครบวชให้พระเทวทัต

พระนาคเสน: ขอถวายพระพร มหาบพิตร...พระผู้มีพระภาค ทรงโปรดให้บวช

พระเจ้ามิลินท์: พระคุณเจ้า พระเทวทัตบวชแล้ว ก็ยุยงสงฆ์ให้แตกแยกกันมิใช่หรือ

พระนาคเสน: ขอถวายพระพร ไซ้ พระเทวทัตบวชแล้วก็ยุยงสงฆ์ให้แตกแยกกัน...ภิกษุมัตถนอยู่ตามปกติแล้ว ร่วมสังฆาสนด้วยกัน ร่วมสีมาด้วยกัน ย่อมยุยงสงฆ์ให้แตกแยกกันได้ (พระติปิฎกจุฬายเถระ, 2559)

1. ทักษะการโต้แย้งอย่างมีเหตุผลของพระเจ้ามิลินท์

จากชุดคำถามคำตอบทั้ง 2 ดังกล่าว มีความน่าสนใจตั้งแต่คำถามแรก โดยพระเจ้ามิลินท์ทรงยก “พระเทวทัต” ขึ้นเป็นบุคคลเด่น เพื่อรุกไล่พระนาคเสน ที่วิสัยทัศน์ในพุทธสัพพัญญูภาวะปัญหาก่อนหน้านี้นี้ว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูจริง” (พระติปิฎกจุฬายเถระ, 2559) การยืนยันคำตอบดังกล่าวของพระนาคเสนนั้น ทำให้พระเจ้ามิลินท์ได้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า หากพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูจริง ก็คงทรงทราบชัดอยู่แล้วว่า พระเทวทัตเมื่อเข้ามาบวชแล้ว จะต้องทำอนันตริยกรรมร้ายแรง เช่น ทำลายระบบการปกครองสงฆ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 8 ข้อที่ 590 หน้าที่ 441, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เข้าใจได้หรือไม่ว่า พระพุทธองค์ทรงยอมรับให้เหตุการณ์ร้ายแรงเช่นนี้เกิดขึ้นแก่องค์กรสงฆ์ ซึ่งหากกล่าวกรณีนี้ผ่านมิติทางครอบครัว ประหนึ่งจะยอมรับใช่หรือไม่ว่า

“เรากำลังเปิดโอกาสให้บุคคลผู้ไม่หวังดี เข้ามารสร้างความแตกแยกให้แก่ครอบครัวของเรา” นี้เป็นข้อห้วงถามที่พระเจ้ามีลินท์ทรงใช้กับพระนาเคน

ยังมีชุดคำถามคำตอบต่อบทสนทนาที่น่าสนใจอีกดังนี้

พระเจ้ามีลินท์: พระคุณเจ้า ผู้ยุ่งสงฆ์ให้แตกแยกกัน ย่อมได้รับผลกระทบเช่นไร

พระนาเคน: ขอถวายพระพร เขา ย่อมหมกไหม้ในนรกตลอดกับ

พระเจ้ามีลินท์: พระคุณเจ้านาคเสน พระพุทธเจ้าทรงทราบหรือไม่ว่า “พระเทวทัตบวชแล้ว จักยุ่งสงฆ์ให้แตกแยกกัน ครั้นยุ่งสงฆ์ให้แตกแยกกันแล้ว จักไหม้อยู่ในนรกตลอดกับ”

พระนาเคน: ใช่ มหาบพิตร พระตถาคตทรงทราบอยู่ (พระติปิฎกจูฬภยเถระ, 2559)

การที่พระเจ้ามีลินท์ทรงรุกไล่ต้อนพระนาเคนด้วยคำถามดังกล่าว ทำให้เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าทรงมีญาณหยั่งรู้ล่วงหน้า ถึงสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นต่อความมั่นคงขององค์กรสงฆ์ที่พระองค์ทรงเป็นผู้ก่อตั้งขึ้น ทั้งยังทรงรับรู้ถึงผลแห่งอกุศลกรรม ที่พระเทวทัตจะต้องไปรับ และเสวยอยู่ชั่วกับหนึ่ง ตามข้อวิสัยนาที่พระนาเคนได้กล่าวอ้าง ปราภฏการณ์นี้ ยิ่งทำให้พระเจ้ามีลินท์ได้โอกาสตั้งประเด็นคำถามที่แคลงใจว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูจริงๆ หรือ” เพราะหากเป็นเช่นนั้นจริง ก็เสมือนเป็นการบ่งชี้ว่า “พระพุทธองค์ทรงต้องการให้เหตุการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้นจริงๆ ทั้งยังทรงไม่มีท่าทีที่จะระงับเหตุการณ์ดังกล่าวมิให้เกิดขึ้นอีกด้วย”

อนึ่ง ในประเด็นเดียวกันดังกล่าว พระเจ้ามีลินท์อาจตั้งเป็นข้อสังเกตเพิ่มเติมอีกว่า หากพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าเหตุการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นจริงๆ แล้วไม่สามารถยับยั้งได้ แต่เหตุใดจึงไม่ทรงหาวิธีการป้องกัน หรือแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าวให้คลี่คลายลงไป ด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อาจจะทรงบัญญัติสิกขาบทล่วงหน้าก่อนเกิดสังฆเภท เพื่อป้องกันอาบัติร้ายแรงที่จะเกิดขึ้นแก่ภิกษุในอนาคต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 8 หน้าที่ 13, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หรืออาจจะทรงคิดหาวิธีป้องกันอาสวัญญานิยธรรม ที่อาจสะท้อนเป็นอกุศลวิบากขั้นร้ายแรง อันส่งผลให้พระเทวทัตไปเกิดในนรกชั่วกับหนึ่งในอนาคตนั่น ให้เบาบางลงไปได้บ้าง

การที่พระเจ้ามีลินท์สามารถตั้งประเด็นคำถามได้อย่างต่อเนื่องเช่นนี้ หากพิจารณาในบริบทของการโต้แย้งกันอย่างมีเหตุผล อาจทำให้เข้าใจว่า พระนาเคนยังไม่สามารถตอบ

คำถามได้อย่างตรงไปตรงมา จนเป็นเหตุให้เหตุผลบางอย่างที่เป็นคำตอบขัดกับความเป็นจริง ทั้งนี้เพราะมีกระบวนการที่เป็นองค์ประกอบร่วมในการให้คำตอบของพระนาคเสนยังไม่สมบูรณ์ ดังนี้คือ

1) ข้อมูล (Data) หมายถึง ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่นำมาช่วยสนับสนุน ข้อเสนอในการเรียกร้องสนับสนุน (Claim)

2) ข้อเสนอในการเรียกร้อง (Claim) หมายถึง ข้อเสนอที่ต้องการจะให้เกิดขึ้น ที่นำไปสู่ข้อโต้แย้ง

3) เหตุผลสนับสนุนในการเรียกร้อง (Warrant) หมายถึง เหตุผล กฎเกณฑ์ หลักการที่ทำให้ความเชื่อมโยงระหว่างข้อมูล (Data) กับข้อเสนอในการเรียกร้อง (Claim) มีความน่าเชื่อถือหรือสมเหตุสมผล

4) เหตุผลที่สนับสนุนเพิ่มเติม (Backing) หมายถึง ข้อตกลงเบื้องต้นที่ยอมรับโดยทั่วไป ซึ่งใช้สร้างความน่าเชื่อถือให้กับเหตุผลข้อเสนอในการเรียกร้อง (Warrant)

5) ความเป็นไปได้ (Qualifier) หมายถึง สภาวะและปัจจัยที่ทำให้ข้อเสนอในการเรียกร้อง (Claim) เป็นไปได้

6) เหตุผลคัดค้าน (Rebuttal) หมายถึง สิ่งที่กำหนดสภาพการณ์หรือเงื่อนไขที่ข้อเสนอในการเรียกร้องไม่เป็นจริง (วนิดา ฆาระนัต และประสาธน์ เนื่องเฉลิม, 2561)

2. การใช้เหตุผลเชิงวิภาษวิธีของพระเจ้ามิลินท์

จากคำตอบที่พระนาคเสนได้วิสัชนาไปนั้น ยังไม่สามารถตอบข้อสงสัยของพระเจ้ามิลินท์ให้หมดสิ้นไปได้ ทว่ากลับเพิ่มความสงสัยมากขึ้นไปอีก ทั้งยังเปิดช่องให้พระเจ้ามิลินท์ได้ตั้งประเด็นคำถามขึ้นใหม่อย่างเป็นอิสระ โดยไม่มีท่าทีว่าจะทรงยอมรับคำตอบ ที่พระนาคเสนแสดงถึงว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูจริง” ดังคำถามต่อไปว่า

พระเจ้ามิลินท์: พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าพระพุทธเจ้าทรงทราบอยู่...เมื่อเป็นเช่นนั้น คำพูดที่ว่า “พระพุทธเจ้า 1) ทรงเป็นผู้มีพระกรุณา 2) ทรงอนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล 3) ขจัดสิ่งที่หาประโยชน์เกื้อกูลมิได้ 4) มุ่งมั่นแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่สัตว์ทั้งปวงทั้งหลาย” ก็เป็นคำพูดที่ไม่ถูกต้อง หรือถ้าพระองค์ไม่ทรงทราบ

เหตุนี้ จึงทรงให้บาทหลวง แสดงว่า พระพุทธเจ้าก็ไม่ใช่พระสัพพัญญูจริงนะสิ (พระติปิฎก จุฬารายการ, 2559)

คำถามดังกล่าวแสดงถึงเขาวัวปัญญาของพระเจ้ามิลินท์ ผ่านการระดมทางความคิด อย่างเป็นระบบ ทั้งยังประกาศว่าพระองค์มีความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาดีพอสมควร เพราะสามารถผูกเงื่อนไขเป็นปัญหาปลายเปิด ระหว่างการสนทนาได้อย่างต่อเนื่อง จากคำตอบของ พระนาคเสน ที่ไม่สามารถแสดงจุดยืนได้ตรงตามข้อเท็จจริง พระเจ้ามิลินท์จึงได้ขู่วิพากษ์ถึง คุณสมบัติเด่นของพระพุทธเจ้าด้าน “พระกรุณาคุณ” ว่าจะขัดต่อคุณสมบัติด้าน “พระปัญญาคุณ” คือความเป็นพระสัพพัญญูของพระองค์เองหรือไม่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 26 ข้อที่ 625 หน้าที่ 447, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หากพิจารณาในแง่การตั้งคำถามของพระเจ้ามิลินท์ที่มีความแยบยลเช่นนี้ มีความเป็นไปได้ว่า พระองค์อาจทรงใช้แนวทางวิภาษวิธี (dialectic method) เป็นเครื่องมือในการ ปฏิเสธคำตอบของพระนาคเสน เนื่องด้วยวิภาษวิธีมีความหมายหลักอยู่ 2 ประการ คือ 1) การ พุดโต้แย้งเพื่อให้ใครก็ตามที่ยืนยันว่ารู้อะไรหนึ่งเรื่องนั้นจริง ได้ตระหนักว่าตนเองไม่รู้อะไรเลย 2) การโต้แย้งทางอภิปราย ที่เชื่อกันว่าสรรพสิ่งในจักรวาล ดำเนินไปอย่างมีการเปลี่ยนแปลงและ พัฒนาอยู่ตลอดเวลา ซึ่งวิภาษวิธีนี้ สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิเสธและอธิบายทฤษฎีอื่น ๆ ที่เป็นปรากฏการณ์ทางญาณวิทยาและอภิปรายได้ (สมภาร พรหมทา, 2540)

ดังนั้น ผู้เขียนจึงตั้งข้อสันนิษฐานตามความหมายข้างต้นว่า วิภาษวิธีมีอิทธิพลต่อระบบ ทางความคิดของพระเจ้ามิลินท์ ทั้งยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการใช้เหตุผลโต้แย้งพระนาคเสน ซึ่งสรุปได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การใช้เหตุผลอธิบายคำถาม เพื่อแสดงถึงข้อสงสัยผ่านองค์ ความรู้ที่น่าสนใจ 2) การใช้เหตุผลโต้แย้ง เพื่อสร้างความได้เปรียบในการถกอภิปราย

3. วิภาษวิธีเชิงทวิโกฏิและปฏิบัติภาววิธกับความเหมือนที่แตกต่าง

อีกประการหนึ่ง การใช้เหตุผลโต้แย้งเชิงวิภาษวิธีของพระเจ้ามิลินท์นี้ มีลักษณะเด่นคือ เป็นแบบ “ทวิโกฏิ” กล่าวคือ การที่ผู้ถามบังคับให้ผู้ตอบเลือกตอบได้แต่เพียงว่า “ใช่” หรือ “ไม่ใช่” เท่านั้น (Graham Priest, 2010) ซึ่งผู้ตอบไม่สามารถใช้สิทธิวิพากษ์ หรือทำการโต้แย้ง ใดๆ ได้ ด้วยว่าผู้ถามมีจุดหมายที่จะรุกไล่ต้อนผู้ตอบให้จนมุมต่อคำถาม ที่ตนตั้งคำตอบไว้เป็น ริงก่อนหน้าแล้ว

การตั้งคำถามแบบทวิโกณีนี เมื่อเปรียบเทียบกับรูปแบบการตั้งคำถาม ตามแนวคิดของ พระพุทธศาสนาเถรวาท กลับปรากฏว่ามีลักษณะคล้ายกับ “ปฏิปจฉาวิธี” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 70 หน้าที่ 42, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่ “วิธีการตอบคำถามด้วยการย้อนถาม” ซึ่งผู้ที่ใช้ปฏิปจฉาวิธีนี้จะต้องทำหน้าที่อย่างน้อยคือ 1) เป็นผู้ถามกลับ เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามตอบคำถามเข้าทางคำตอบ ที่ตนตั้งเป็นธงไว้ก่อนหน้า เพื่อชิงความได้เปรียบในการใช้เหตุผลให้เหนือกว่าผู้ร่วมสนทนา 2) เป็นผู้ถามและผู้ตอบในคราวเดียวกัน โดยสามารถจูงใจให้ฝ่ายตรงข้ามตอบคำถามเข้าทางตน บนข้อมูลที่ เป็นข้อเท็จจริง และตนก็รับรองคำตอบของฝ่ายตรงข้ามนั้น

ดังนั้น การใช้เหตุผลแบบทวิโกณีนี จึงเป็นการแสดงถึงไหวพริบและปฏิภาณของการสนทนาระหว่าง “ผู้ถามกับผู้ตอบ” ซึ่งผู้ถามและผู้ตอบนี้ จะต้องมีความรู้ความสามารถในการแสดงบทบาทของตน ผ่านการปรับตัวตามสถานการณ์ให้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งต้องมีความพร้อมในการทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ถามและผู้ตอบได้ในคราวเดียวกัน เพื่อใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการโต้แย้งกันอย่างชาญฉลาด และมีความรู้เท่าทันต่อเหลี่ยมมุมปัญหาของกันและกัน ผ่านกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล ในขณะที่ถกอภิปรายกันอย่างเข้มข้น แม้บางครั้งอาจจะมีการกล่าวกระทบกระทั่งต่อกันบ้างก็ตามที

สรุปว่า ประเด็นปัญหาดังกล่าวที่เป็นข้อพิพาทเริ่มต้น ที่พระเจ้ามิลินท์ได้ตั้งเป็นประเด็นถกอภิปรายนั้น พระนาคเสนยังให้คำตอบได้ไม่ชัดทั้งยังไม่ตรงกับข้อสมมุติฐานความจริงตามความคาดหวังของพระเจ้ามิลินท์ ที่ต้องการให้พระนาคเสนตอบคำถามอย่างตรงไปตรงมาเพื่อหาข้อยุติและปิดช่องสำหรับผู้ไม่หวังดี ที่ต้องการกล่าวจ้วงจาบพระพุทธเจ้าในอนาคต โดยทรงโปรยคำถามทิ้งไว้ช่วงท้าย แล้วทรงวางท่าทีที่จะเป็นผู้รับฟัง เพื่อปลดข้อสงสัยจากกรณีดังกล่าว ที่พระองค์ทรงตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ก่อนหน้าว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูจริงหรือ” เพื่อให้โอกาสพระนาคเสนได้ใช้เหตุผลชี้แจงประเด็นคำถามได้อย่างเต็มศักยภาพต่อไป

กระบวนการโต้แย้งอย่างมีเหตุผลของพระนาคเสนในเวทีตัดสินพิพาทคดีปัญหา

พระเจ้ามิลินท์ได้รู้กลไกด่วนพระนาคเสน ด้วยคำถามที่เกี่ยวกับคุณสมบัติเฉพาะของพระพุทธเจ้า 2 ประการ คือ 1) ความเป็นพระสัพพัญญู 2) ความมีพระกรุณา จากคำตอบ

ของพระนาคเสนซึ่งยังหาข้อสรุปไม่ได้ อีกทั้งพระนาคเสนก็ยังยืนยันคำตอบตามเดิมว่า “พระพุทเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูและทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัตจริง” โดยให้เหตุผลกับพระเจ้ามิลินท์ไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งสรุปประเด็นความได้ว่า

“ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีความกรุณา และทรงเป็นพระสัพพัญญู เพราะเหตุที่ 1) ทรงมีพระกรุณา จึงทรงพิจารณาคุณติของพระเทวทัตด้วยพระสัพพัญญุตญาณ แล้วทรงเห็นว่า “พระเทวทัตจะสั่งสมกรรม (ชั่ว) ซึ่งให้ผลในภพสืบๆ ไป หลายแสนโกฏิกัป” 2) ครั้นทรงทราบเหตุนี้แล้ว จึงทรงดำริว่าจะช่วยตัดวงจรแห่งกรรมที่ให้ผลในทุกคติภูมินั้น ให้เหลือเพียงแค่ว่าเดียว จึงทรงโปรดให้พระเทวทัตบวชด้วยพระกรุณา” (พระติปิฎกจูฬายกยเถระ, 2559)

1. การใช้เหตุผลด้วยปัญญาวิธีเชิงเปรียบเทียบของพระนาคเสน

เนื้อหาของคำตอบดังกล่าว หากพิจารณาผ่านแง่มุมของผู้นับถือศาสนาแบบเทวนิยม (theism) ย่อมสามารถเข้าใจและตรึงตรองได้ตามความเชื่อ กระทั่งใช้เป็นเหตุผลที่น่าเชื่อถือตามข้อกล่าวอ้างได้ ด้วยพระนาคเสนกล่าวถึงเรื่องโลกหน้า (the next world) หลังความตาย (after death) ในการแสดงเหตุผลแบบข้ามภพข้ามชาติว่า เพราะพระพุทเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูนั้นแหละ จึงทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัต ด้วยทรงสามารถมองเห็นคติของพระเทวทัตล่วงหน้าว่า จะต้องไปเกิดในทุกคติภูมิจากพฤติกรรมด้านลบอย่างยาวนาน จนไม่สามารถปรับแก้พฤติกรรมด้านลบนั้นในภพต่อไปได้อีก จึงทรงช่วยตัดวงจรแห่งกรรมอันจะส่งผลในทุกคติภูมิต่อไปนั้นให้เบาบางลง โดยให้เหลือผลอกุศลเพียงแค่ว่าเดียว ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ อาจเป็นเหตุผลอย่างสำคัญ ที่พระนาคเสนใช้แสดงข้อยืนยันว่า “พระพุทเจ้าทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัต” แต่อย่างไรก็ตาม การนำเสนอคำตอบเช่นนี้ กลับเปิดช่องให้พระเจ้ามิลินท์ได้แสดงข้อโต้แย้งได้อีกว่า

“พระคุณเจ้านาคเสน ถ้าอย่างนั้น ข้อที่พระพุทเจ้านั้น ประทานทุกข์แก่เขาก่อน แล้วจึงจัดแจงสุขให้ในภายหลัง จัดว่าพระพุทเจ้า ทรงโบายตีเขาเสียก่อน แล้วจึงทรงใช้น้ำมันทาให้, ทรงผลักเขาให้ตกหน้าผาเสียก่อน แล้วจึงทรงเหยียดพระหัตถ์ให้จับ, ทรงฆ่าเขาเสียก่อน แล้วจึงทรงชุบชีวิตให้ณะสิ” (พระติปิฎกจูฬายกยเถระ, 2559)

การย้อนถามดังกล่าว บ่งชี้ว่าพระเจ้ามีล้นที่ไม่เห็นด้วยกับเหตุผลของพระนาคเสน ด้วยทรงเข้าใจว่า “พระพุทธรเจ้าอาจทรงสร้างทำเป็นดีกับพระเทวทัตก่อน แล้วทรงประทานสุขให้ภายหลัง เช่น เปิดโอกาสให้พระเทวทัตเข้ามาบวชทำลายสงฆ์ แล้วได้รับผลอกุศลชั้นอนันตริยกรรมเพียงกับเดียว” เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เท่ากับว่า การแสดงเหตุผลแบบข้ามภพข้ามชาติของพระนาคเสนนั้น ยังไม่สามารถโน้มน้าวใจพระเจ้ามีล้นให้ทรงยอมรับหรือเชื่อถือได้ว่า “พระพุทธรเจ้าทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัตจริง”

ประเด็นคำถามเช่นนี้ นับเป็นลักษณะการช่วงชิงโอกาสในการโต้แย้งอย่างฉับพลันของพระเจ้ามีล้น โดยทรงรุกโต้กลับได้ด้วยคำถามใหม่หรือเปิดประเด็นใหม่ได้อย่างเป็นอิสระ เพื่อแสดงความไม่เห็นด้วยต่อคำตอบของพระนาคเสนอย่างเด่นชัด ทว่าคำถามในลักษณะเช่นนี้ กลับช่วยให้เกิดคำตอบแนวใหม่ ทั้งยังเกื้อกูลต่อการตอบโต้ด้วยการย้อนถาม (ปฏิปจฉาวีธี) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 70 หน้าที่ 42, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เชิงบุคลากริฐานให้กับพระนาคเสน เพื่อแสดงคุณสมบัติของพระพุทธรเจ้าให้เด่นชัดเป็นรูปธรรมขึ้นมา ด้วยข้ออุปมาอุปไมยอย่างแยบยล ดังคำตอบที่มีรายละเอียดต่อไปนี้

พระนาคเสน: ขอถวายพระพร พระตถาคตได้ทรงชื่อว่าโบายตีบ้าง ทำให้ตกเหวบ้าง ฆ่าให้ตายบ้าง ด้วยทรงพิจารณาและจัดสรรประโยชน์ให้แก่สัตว์ทั้งหลายอย่างเดียวย 1) เปรียบเหมือน มารดาบิดาทีก่อนบ้าง ให้ล้มก่อนบ้าง แล้วจึงจัดสรรประโยชน์ให้แก่บุตร 2) เปรียบเหมือน บุรุษผู้มีกำลังทรัพย์อิสริยยศและเครื่องญาติ รู้ว่าญาติหรือมิตรจะถูกต้องโทษอย่างหนัก ด้วยความที่ตนเป็นผู้มีความสามารถและมีกำลัง ที่จะทำให้โทษหนักนั้นกลับเบาลงได้ ฉนั้นใด พระพุทธรเจ้าก็ฉนั้น...ทรงเป็นผู้สามารถด้วยกำลังคือ ศีลสมาธิ ปัญญา และวิมุตติ จึงทรงกระทำทุกข์หนักของพระเทวทัตให้เบาลงได้ 3) เปรียบเหมือน หมอศัลยแพทย์ สามารถจัดการพยาธิอันหนักให้เบาลง ด้วยโอสถอันมีกำลังได้ ฉนั้นใด พระพุทธรเจ้าก็ฉนั้น...ทรงโปรดให้พระเทวทัตบวช เพราะพระพุทธรองค์ทรงทราบเหตุเครื่องประกอบแก้ จึงสามารถจัดการทุกข์อันหนักของพระเทวทัตให้เบาลงได้ ด้วยกำลังพระกรุณา...พระผู้มีพระภาคทรงกระทำพระเทวทัต ผู้จะต้องเสวยทุกข์มาก ให้ได้เสวยทุกข์แต่น้อย จะทรงต้องความผิดอะไรหรือไม่

พระเจ้ามิลินท์: ไม่ต้องเลยพระคุณเจ้า แม้โดยที่สุด จะถูกติเตียนด้วยวาจา (พระติปิฎก จูฬายเถระ, 2559)

กล่าวได้ว่า การที่พระนาคเสนสามารถพลิกบทบาทกลับมาเป็นผู้รู้ไล่พระเจ้ามิลินท์ ด้วย “ปฏิจจาวีธี” คือการย้อนถามได้นั้น นับเป็นการช่วงชิงความได้เปรียบในการสนทนาเชิงโต้แย้งผ่านการใช้เหตุผลด้วยเครื่องมือสำคัญคือ “ข้ออุปมาอุปไมย” ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องช่วยเพิ่มน้ำหนักให้กับคำตอบได้อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ดังนั้น วิธีการยกข้ออุปมาอุปไมยขึ้นมาร่วมอภิปรายของพระนาคเสนนี้ จึงเป็นกุศโลบายที่แสดงถึงความหลักแหลมและความเข้าใจ ในเหลี่ยมมุมปัญหา ที่พระเจ้ามิลินท์ได้ผูกเป็นปมไว้อย่างมีนัยสำคัญ ภายใต้บทบาทที่ดูเหมือนว่า ตนจะต้องเป็นผู้ตอบเข้าทางพระเจ้ามิลินท์เพียงอย่างเดียวเรื่อยไป แต่สามารถพลิกฟื้นบทบาทของตนกลับมาเป็นผู้ตอบและผู้ถามได้ในคราวเดียวกัน ด้วยจุดประสงค์คือต้องการเปลื้องข้อสงสัยของพระเจ้ามิลินท์ให้หมดสิ้นไป

2. ความสำคัญของปฏิจจาวีธีเชิงเปรียบเทียบในการอ้างเหตุผล

พระนาคเสนได้นำเสนอ “ปฏิจจาวีธี” ด้วย “ข้ออุปมาอุปไมย” คือ การยกข้อเปรียบเทียบขึ้นมาอธิบาย ซึ่งนับเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้เนื้อหาของคำตอบที่ยาก กลับง่ายต่อการทำความเข้าใจ การตอบคำถามด้วยปฏิจจาวีธีผ่านข้ออุปมาอุปไมย ที่พระนาคเสนใช้ได้ตอบในครั้งนี้ ล้วนมีความสำคัญอย่างมากต่อการทำความเข้าใจถึงเหตุผลที่ว่า “ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้พระเทวทัตบวช”

ด้วยว่าเจตนาที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า หากพิจารณาตามคำวิสัยของพระนาคเสนแล้ว ก็สามารถเข้าใจได้ว่า “เพราะพระพุทธรองค์ทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัตโดยแท้จริงนั้นแหละ จึงทรงอนุญาตให้ท่านบวชในพระพุทธศาสนา” ทั้งนี้เพื่อทรงต้องการตัดวงจรแห่งอกุศลวิบาก ที่จะก่อผลลัพธ์เป็นทุกข์เวทนาแสนสาหัส แก่พระเทวทัตในอนาคตอย่างไม่จบสิ้น อีกทั้งยังทรงเห็นว่าโอกาสที่พระเทวทัตจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านลบมาเป็นด้านบวก จะเกิดมีได้จากการบวชเท่านั้น

ดังนั้น การที่พระเทวทัตได้รับพยากรณ์ว่า จะตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่า “อัญญิสสระ” ในอนาคต (อรรถกถาธรรมบท ภาษาบาลี เล่มที่ 1 หน้าที่ 137, มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557) จึงเป็นเครื่องยืนยันถึงเหตุผลสำคัญ ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระกรุณาต่อพระ

เทวทัต โดยที่พระพุทธองค์ทรงต้องยอมให้ 1) สังฆเภทเกิดขึ้น เพื่อเป็นปฐมเหตุแห่งการบัญญัติวินัยในศาสนาของพระองค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 409-411 หน้าที่ 441-445, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) 2) ทรงมองเห็นอริยผลกล่าวคือปัจเจกพุทธภาวะ ที่พระเทวทัตจะพึงได้รับ ด้วยอนาคตังสญาณ ซึ่งเป็นพระญาณพิเศษที่สามารถหยั่งรู้เหตุในปัจจุบันแล้วหยั่งถึงผลในอนาคตได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 353 หน้าที่ 374, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สรุปว่า การตอบคำถามด้วยปฏิปจฉาวิธีผ่านข้ออุปมาอุปไมย ส่งผลให้ผู้ฟังมีความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เป็นนามธรรม ผ่านข้อเปรียบเทียบที่เป็นรูปธรรมได้อย่างดียิ่งขึ้น ความแจ่มชัดเช่นนี้ เปรียบเหมือนกับการหายใจของทีที่ว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทับในที่มืด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 15 หน้าที่ 8, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งนับเป็นเทคนิควิธีสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงนิยมใช้สั่งสอนเหล่าเวไนยสัตว์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 14 ข้อที่ 803 หน้าที่ 473, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากการนำเสนอกระบวนการใช้เหตุผลของพระเจ้ามิลินท์และนาคเสนดังกล่าวมา ทำให้ทราบว่า จุดเด่นและสาระสำคัญที่ได้จากเทวทัตตปฺพาชิตปัญหานี้ ก็คือกระบวนการโต้แย้งเชิง วิภาววิธีของพระเจ้ามิลินท์ และกระบวนการใช้เหตุผลของพระนาคเสนด้วย “ปฏิปจฉาวิธี” ผ่านข้อ “อุปมาอุปไมย” ก็คือการอธิบายเรื่องที่เป็นนามธรรม ให้มีความเด่นชัดเป็นรูปธรรมขึ้นมา ซึ่งกระบวนการนี้นับว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเสชาของพระนาคเสน ที่จะช่วยพระเจ้ามิลินท์ไขข้อข้องใจในประเด็นปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะกับประเด็นที่มีความอ่อนไหวและยากต่อการทำความเข้าใจ อีกทั้งวิธีการนี้ ยังก่อให้เกิดบรรยากาศการสนทนาร่วมกันอย่างมีอารยะ คือ การไม่บีบบังคับฝ่ายตรงข้ามให้เชื่อถือเหตุผลของตนเพียงฝ่ายเดียว แต่กลับทำให้ผู้ร่วมสนทนา สามารถตรึกตรองตามได้อย่างมีวิจารณ์ญาณ แล้วเจรจากันด้วยดี เพื่อแสวงหาคำตอบที่เหมาะสม ผ่านการวิเคราะห์และมุมมองของกันและกันได้อย่างเป็นอิสระและสร้างสรรค์ บนฐานข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง

ข้อพิสูจน์ความมีเหตุผลในเทวทัตตปัพพาชิตปัญหา

เทวทัตตปัพพาชิตปัญหานี้ เริ่มตั้งบทสนทนาด้วยข้อสงสัย ที่เกี่ยวกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าว่า “ทรงเป็นพระสัพพัญญูและทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัตจริงหรือไม่” โดยพระเจ้ามิลินท์ได้ตั้งคำถามเชิงวิภาษวิธีเพื่อให้พระนาคเสนอธิบาย แต่ทว่าการตอบคำถามของพระนาคเสนนั้น มีอาจทำให้พระองค์ทรงสิ้นสงสัยได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทั้งสองท่าน มีวิธีการใช้เหตุผลที่แตกต่างกันในช่วงเริ่มต้น ทำให้เกิดข้อสรุปที่ได้ในระหว่างการสนทนาก็คือ 1) เป็นคำถามที่ไม่ได้คำตอบ 2) เป็นคำตอบที่ไม่ตรงคำถาม จึงนำไปสู่การถกอภิปรายเชิงโต้แย้งกัน ซึ่งดูเหมือนว่าจะหาจุดจบได้ยาก

ประเด็นปัญหาเชิงโต้แย้งนี้ อาจเกิดมาได้จากอีกเหตุผลหนึ่งก็คือ การใช้เหตุผลต่างเป้าหมายกัน กล่าวคือ 1) การใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความจริง ซึ่งมีอยู่สองระดับ คือ ความจริงทางประสาทสัมผัสและความจริงเกินประสาทสัมผัส 2) การใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความรู้ ที่ต้องการทดลองพิสูจน์ก่อน จนเกิดความแน่ใจและสามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส ซึ่งวิธีการใช้เหตุผลต่างเป้าหมายกันนั้น อาจมีเงื่อนไขที่ไม่ตรงกัน คือ ข้ออ้าง กับ ข้อสรุป จึงทำให้การแสวงหาคำตอบของพระเจ้ามิลินท์และพระนาคเสนในช่วงเริ่มต้น มีความขัดแย้งกันอย่างเห็นได้ชัด ข้ออุกคิตจากการวิเคราะห์เพื่อค้นหาคำตอบดังกล่าว จึงเป็นการนำเสนอแนวทางการใช้เหตุผล บนข้อเท็จจริงที่ต่างมุมมองกัน ดังนั้น เพื่อให้การสนทนาและการให้คำตอบ ดำเนินไปอย่างราบรื่นตรงเป้าหมาย เบื้องต้น ควรจะต้องนำทฤษฎีแบบนิรนัยและอุปนัยมาเป็นเกณฑ์พิจารณา ซึ่งสรุปไว้ 2 ประการดังนี้

(1) การอ้างเหตุผลที่ถูกต้องแบบนิรนัย คือการอ้างเหตุผลที่ ถ้าข้ออ้างจริง เป็นไปไม่ได้ที่ข้อสรุปจะเท็จ

(2) การอ้างเหตุผลที่ถูกต้องแบบอุปนัย คือ การอ้างเหตุผลที่ ถ้าข้ออ้างจริง มีความน่าจะเป็นไปได้ที่ข้อสรุปจะจริง (คณะผู้สอนวิชาการใช้เหตุผล, 2550)

ดังนั้น การจะทำความเข้าใจสาระสำคัญในเทวทัตตปัพพาชิตปัญหาได้อย่างเท่าทัน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำทฤษฎี การใช้เหตุผลแบบนิรนัยและอุปนัย เข้ามาร่วมวิเคราะห์ เพื่อแสวงหาข้อเท็จจริงในแต่ละประเด็นปัญหา เพราะประเด็นปัญหาของพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน โดยเฉพาะช่วงเริ่มต้นการสนทนานั้น จะพบว่าแนวคิด ทฤษฎี หรือหลักการของทั้งสองท่าน

นั้น มีความแตกต่างกัน จึงทำให้เหตุผลที่ใช้ไม่ลงรอยกัน (fallacy) ยกตัวอย่างเช่น พระเจ้ามีลัทธิตั้งข้อสงสัยจากเหตุการณ์จริงถึงกรณีที่ว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูและมีพระกรุณาต่อพระเทวทัต” จากการยืนยันของพระนาคเสน ทว่าพระนาคเสนได้ใช้วิธีการตอบข้อสงสัยดังกล่าว โดยการอ้างเหตุที่พระพุทธเจ้า ทรงสามารถมองเห็นผลแบบข้ามภพข้ามชาติของพระเทวทัต จึงทำให้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระเทวทัตบวช เพื่อตัดวงจรแห่งอกุศลวิบากที่จะให้ผลอย่างไม่จบสิ้น

การแสดงผลที่หาข้อสรุปไม่ได้ จึงทำให้เกิดคำถามคือ 1) ทำไมพระเจ้ามีลัทธิ จึงมีอายุอมรับเหตุผลของพระนาคเสน ที่แสดงผลแบบข้ามภพข้ามชาติได้ 2) พระนาคเสนอาจรู้หรือไม่ว่า การแสดงผลยืนยันของตนดังกล่าว อาจไม่ตอบสนองความต้องการของพระเจ้ามีลัทธิที่ตั้งแต่แรก ทว่าตนก็ยังยืนยันที่จะให้คำตอบเดิม จึงอาจทำให้มีความเข้าใจกันไปคนละทาง เพื่อให้เห็นข้อพิสูจน์ความมีเหตุผลในกรณีดังกล่าว ผู้เขียนขอเสนอส่วนวิเคราะห์ที่เป็นคำตอบของพระเจ้ามีลัทธิและพระนาคเสนด้วยเหตุผล 2 ประการ ดังนี้

1. ข้อพิสูจน์ความมีเหตุผลเชิงนิรนัยและอุปนัยของพระเจ้ามีลัทธิ

พระเจ้ามีลัทธิได้ตั้งคำถามบนสมมุติฐานความจริงที่เกิดจากประสาทสัมผัส โดยประเมินจากสถานการณ์ล่วงหน้า แล้วเชื่อมโยงกับผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะ ซึ่งไม่สอดคล้องกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่แรก จึงเป็นไปได้เลยที่พระเจ้ามีลัทธิจะเชื่อได้ว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูและมีพระกรุณาต่อพระเทวทัตจริงๆ” ตามเหตุผลที่พระนาคเสนกล่าวอ้าง ทำให้เข้าใจได้ว่า ทฤษฎีที่พระเจ้ามีลัทธิทรงใช้นี้ เป็นการแสดงผลแบบนิรนัยและอุปนัย กล่าวคือ 1) มีการตั้งข้อสังเกตถึงพฤติกรรมของพระพุทธเจ้าในปัจจุบันขณะ พร้อมกับยืนยันว่าพระพุทธองค์ทรงไม่ใช่พระสัพพัญญู และไม่มีพระกรุณาต่อพระเทวทัตจริงตามที่พระนาคเสนนำเสนอ เหตุเพราะพระพุทธองค์ทรงเปิดโอกาสให้พระเทวทัตเข้ามาบวชแล้วทำลายสงฆ์ ยังผลแห่งสังฆเภทที่ก่อเป็นอกุศลวิบากขั้นอนันตริยกรรม เกิดขึ้นแก่พระเทวทัต 2) มีการตั้งคำถามบนสมมุติฐานความจริง ที่เป็นขั้นประสาทสัมผัส โดยพระเจ้ามีลัทธิได้ทรงประเมินจากสถานการณ์ล่วงหน้า แล้วเชื่อมโยงกับผลที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันที่ทรงนึกภาพตามแต่คำตอบที่ได้จากพระนาคเสนนั้น ทรงเห็นว่ายังมีการให้เหตุผลบางอย่าง ที่ขัดกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าอยู่ จึงไม่น่าจะเป็นได้ว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูและทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัตจริงๆ”

2. ข้อพิสูจน์ความมีเหตุผลเชิงนิรนัยของพระนาคเสน

จากข้อพิพาทดังกล่าว พระนาคเสนพยายามนำเสนอคำตอบ ด้วยวิธีการอธิบายความจริงแบบสมมติฐานแยกส่วน กล่าวคือ 1) นำส่วนที่เลยการอธิบายด้วยเหตุผลในปัจจุบันชาติ มาเป็นข้อยืนยันคำตอบ ซึ่งขัดกับปัญหาที่ตั้งจากสมมุติฐานความจริงขั้นประสาทสัมผัส ตามที่พระเจ้ามิลินท์ทรงนำเสนอไว้ 2) ต้องการแสดงผลแบบข้ามภพข้ามชาติที่เลยประสาทสัมผัสมาเป็นคำตอบ เพื่อใช้ยืนยันและหาที่สุดแห่งคำถามของพระเจ้ามิลินท์ ทำให้เข้าใจได้ว่า ทฤษฎีที่พระนาคเสนใช้นี้ เป็นการแสดงผลแบบนิรนัย กล่าวคือ 1) พระนาคเสนยืนยันว่า “เพราะพระพุทเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูแน่แท้ และ จึงทรงมีพระกรุณาให้พระเทวทัตบวชในพระศาสนา” เพื่อช่วยตัดวงจรแห่งอกุศลวิบากอย่างไม่จบสิ้น 2) แม้การอธิบายด้วยเหตุผลแบบข้ามภพข้ามชาติ จะทำให้มีน้ำหนักไม่เพียงพอ ที่จะโน้มน้าวใจให้พระเจ้ามิลินท์เชื่อในคำตอบ ทว่าพระนาคเสนก็ยังยืนยันตามคำตอบเดิม พร้อมกับแสดงจุดยืนว่า “พระพุทเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูและทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัต” อย่างไม่ต้องสงสัย แม้จะถูกหักโด้จากพระเจ้ามิลินท์ด้วยเหตุผลต่างๆ ก็ตาม

ดังนั้น การแสดงข้อยืนยันคำถามและคำตอบ ที่ทั้งสองท่านได้นำเสนอไปนั้น จึงยังหาข้อยุติหรือบทสรุปไม่ได้ โดยเฉพาะพระเจ้ามิลินท์ ที่ตั้งคำถามจากข้อสมมุติฐานความจริงที่มีอยู่และเห็นได้อยู่ ซึ่งเมื่อตรงตามพระองค์แล้วก็สามารถพิจารณาได้เหมือนกันว่า “คำตอบของพระนาคเสนนั้น ยังมีน้ำหนักไม่เพียงพอ” เพราะพระนาคเสนตอบไม่ตรงกับข้อสมมุติฐานความจริง ทว่ากลับให้คำตอบที่เลยเหตุผล ที่จะทำความเข้าใจหรือตรึกตรองตามภาพจริงได้ยาก

อย่างไรก็ตาม คำตอบของพระนาคเสน ที่แสดงผลแบบข้ามภพข้ามชาติ ก็ยังพอมีเหตุผลให้พิจารณาอยู่บ้าง เปรียบได้กับเหรียญกษาปณ์ที่มีเหลี่ยมหลากมุม ซึ่งคนอาจมองต่างมุมต่างจุดประสงค์กันได้ เช่น 1) เด็กไร้เดียงสา จะกำหนดด้วยความจำและไม่มีประสบการณ์ใช้ให้เกิดประโยชน์ จึงเห็นได้แค่สีและขนาดของเหรียญกษาปณ์เท่านั้น 2) ชาวบ้าน แม้จะกำหนดจดจำชนิด ขนาด และมูลค่าเหรียญกษาปณ์ได้ ตลอดจนมีประสบการณ์จับจ่ายใช้สอย แต่ยังไม่มีความรู้เพียงพอ ที่จะทราบว่ายเหรียญกษาปณ์ทำมาจากอะไร มีส่วนผสมของอะไรบ้าง เป็นเหรียญจริงหรือเหรียญปลอม เมื่อเทียบเท่ากับผู้ที่ศึกษาด้านกษาปณ์วิทยาโดยตรง (อภิธัมมัตถวินิภาวินีฎีกา ภาษาบาลี หน้าที่ 107, มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554)

จากข้อพิจารณาดังกล่าว จึงเป็นไปได้หรือไม่ ที่พระนาคเสนจงใจตอบคำถามแบบข้ามภพข้ามชาติ เพื่อสร้างโอกาสให้ได้ตอบคำถามของเทวทัตตปัทพาชิตปัญหาอย่างตรงไปตรงมา หลังจากเปิดโอกาสให้มีคำถามที่ค้างคาใจมาในทุกประเด็น

3. ปฏิปจฉาวิธีเชิงอุปมาอุปไมยไขปริศนาเทวทัตตปัทพาชิตปัญหา

สำหรับการคลี่คลายบรรยากาศการสนทนาเชิงโต้แย้งนั้น พระนาคเสนได้แสดงคำตอบด้วยกระบวนการ “ปฏิปจฉาวิธี” ผ่าน “ข้ออุปมาอุปไมย” ซึ่งเป็นวิธีการตอบด้วยการย้อนถามโดยใช้ข้ออุปมาอุปไมยเป็นจุดแข็งในการใช้เหตุผล เพื่อให้คำตอบที่เป็นนามธรรมคือการแสดงผลแบบข้ามภพข้ามชาตินั้น มีความเด่นชัดเป็นรูปธรรมขึ้นมา จนทำให้มีน้ำหนักเพียงพอในการตอบคำถามของพระเจ้ามิลินท์ได้ โดยได้ยกข้ออุปมา 5 ประการ ขึ้นแสดงดังนี้คือ 1) มารดาที่คอยขนานบุตรแล้วจัดสรรประโยชน์ให้ภายหลัง 2) ชายผู้มั่งมีเพียบพร้อมอิสริยยศสมบัติและบริวาร ร้องขอให้ลดหย่อนโทษของญาติตนที่ถูกต้องโทษอย่างหนัก 3) หมอศัลยกรรมรักษาบาดแผลของผู้ป่วยหนักให้มีอาการทุเลาลงได้ 4) ชายข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ร้องขอให้ลดโทษประหารชีวิต แก้อภัยด้วยการตัดมือหรือเท้าแทน (พระติปิฎกจูฬายเถระ, 2559) และ 5) ชายคนหนึ่ง เอาเข็มแหลมคมหรือปลายมีดบัง เพื่อเอาหนามที่ตำชายคนหนึ่งออก (พระติปิฎกจูฬายเถระ, 2559) เพื่อใช้เป็นข้ออ้างหรือชี้แจงเหตุผล ด้วยการยืนยันตามคำตอบเดิมว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูและทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัตจริง” ส่งผลให้พระเจ้ามิลินท์เห็นคล้อยและพิจารณาตรงตามได้อย่างแจ่มชัด และสามารถเข้าใจคำตอบของตนได้ในที่สุด

ดังนั้น กระบวนการ “ปฏิปจฉาวิธี” ด้วย “ข้ออุปมาอุปไมย” นี้ จึงเป็นอุบายวิธีสำคัญ โดยฐานะเป็นเครื่องช่วยแสดงเหตุผล ที่นำไปสู่การหยั่งรู้ข้อสมมุติฐานความจริงที่เป็นรูปธรรมในปัจจุบัน จนสามารถเชื่อมโยงไปยังข้อสมมุติฐานความจริงที่ปรากฏในอนาคตได้อย่างชัดเจน โดยที่ไม่เป็นการบีบบังคับหรือสร้างความหนักใจให้แก่คู่สนทนา ในระหว่างการรู่ไล่กันด้วยคำถามและคำตอบอย่างตรงไปตรงมา ทั้งกระบวนการนี้ ยังสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิภาณโวหาร เพื่อเป็นเครื่องมือในการอธิบายเนื้อหาที่มีความซับซ้อนเป็นนามธรรม ให้มีความเด่นชัดเป็นรูปธรรมขึ้นมา ผ่านแนวคิดอันแหลมคมของกันและกันอย่างเป็นอิสระและสร้างสรรค์ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ จักก่อผลลัพท์ให้เกิดการยอมรับและหาบทสรุปของปัญหากรรมต่างๆ ได้ด้วยเหตุผลบนข้อเท็จจริง โดยไม่เกิดความขุ่นเคืองใจหรือเกิดความขัดแย้งต่อกันขึ้นในภายหลัง

บทสรุป

เทวทัตตปัพพาชิตปัญหา เป็นหนึ่งประเด็นปัญหาในคัมภีร์มิลินทปัญหา ที่มีการถกอภิปรายด้วยเหตุผล บนทัศนคติและเป้าหมายที่แตกต่างกัน ระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคน โดยเริ่มจากพระเจ้ามิลินท์ ที่ตั้งคำถามเชิงโต้แย้งขึ้นประสาทสัมผัส ซึ่งขัดกับคำตอบของพระนาคน ที่พยายามนำเสนอคำตอบขึ้นเลยประสาทสัมผัส ด้วยเหตุผลที่มีการแสดงผลแบบข้ามภพข้ามชาติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าโดยตรง ข้อยืนยันของพระนาคนดังกล่าวเป็นความจริงเด่นชัด จนทำให้พระเจ้ามิลินท์ถูกคิดและพิจารณาตรงตามขั้นมาได้ ด้วยกระบวนการ “ปฏิปจฉา-วิธี” ที่มีการใช้ “ข้ออุปมาอุปไมย” เป็นจุดแข็ง เพื่อให้คำตอบขึ้นเลยตาเห็นที่เป็นนามธรรม มีความเด่นชัดเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ทั้งกระบวนการดังกล่าวนี้ยังเป็นอุบายวิธีสำคัญ ที่ช่วยทำให้พระเจ้ามิลินท์ยอมรับในเหตุผล ตามข้อยืนยันถึงคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า ที่พระนาคนนำเสนอตั้งแต่แรกต้น เพราะสามารถใช้อธิบายคำถาม ที่ตั้งอยู่บนข้อสมมุติฐานความจริงในปัจจุบัน ด้วยเหตุผลที่เลยข้อสมมุติฐานความจริงในอนาคต ผ่านข้ออุปมาอุปไมย ส่งผลให้พระเจ้ามิลินท์ทรงยอมรับคำตอบของพระนาคนได้ในที่สุด

กล่าวได้ว่า พระนาคนสามารถใช้เหตุผลและยกหลักฐานขึ้นมาประกอบการเล่าอ้าง ด้วยกระบวนการ “ปฏิปจฉา-วิธี” ผ่าน “ข้ออุปมาอุปไมย” ได้อย่างวิจิตรพิสดาร ทั้งมีปฏิภาณในการใช้โวหาร จนสามารถไขข้อข้องใจของพระเจ้ามิลินท์ ที่เกี่ยวกับเทวทัตตปัพพาชิตปัญหาได้เสียสิ้น และหากพิจารณาในด้านสาระเชิงคุณค่าแล้ว เทวทัตตปัพพาชิตปัญหานี้ สามารถยกเป็นบรรทัดฐานสำคัญ ในการปลดปล่อยข้อสงสัย ที่เป็นข้อข้องใจเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าว่า “ทรงเป็นพระสัพพัญญูและทรงมีพระกรุณาต่อพระเทวทัต เสมอเหมือนสรรพสัตว์จริงหรือไม่” ซึ่งเกณฑ์ตัดสินความเชื่ออย่างเป็นรูปธรรมนี้ก็คือ “พระเทวทัต” ผู้เป็นพยานบุคคลสำคัญ ที่จะประกาศความมีอยู่แห่งคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า คือ ความเป็นพระสัพพัญญูและความมีพระกรุณาได้อย่างสมบูรณ์ หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ชาวโลกอาจจะไม่มีโอกาสได้รับรู้เลยว่า “พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญูและทรงมีพระกรุณาต่อสรรพสัตว์อย่างเท่าเทียมจริงหรือไม่” หากขาดพระเทวทัตผู้เป็นประจักษ์พยานบุคคลสำคัญในปัญหากรรม ที่ถูกบันทึกอ้างไว้ในคัมภีร์มิลินทปัญหานี้

เอกสารอ้างอิง

- คณะผู้สอนวิชาการใช้เหตุผล ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์. (2550). *การใช้เหตุผล: ตรรกวิทยาเชิงปฏิบัติ*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระติปิฎกจูฬายเถระ. (2559). *คัมภีร์มิลินทปัญหาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. (2557). *คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาษาบาลี เล่มที่ 1*. พิมพ์ครั้งที่ 37. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. (2554). *คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาษาบาลี เล่มที่ 11*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์.
- วนิดา ฝาระนัด และประสาธน์ เนื่องเฉลิม. (2561). “การโต้แย้งอย่างมีเหตุผล: ทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21”. *วารสาร มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 37 (2) (มีนาคม-เมษายน): 175-181.
- สมภาร พรหมทา. (2540). *พุทธศาสนมหายาน: นิยายหลัก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Graham Priest. (2010). *The Logic of the Catusakoti*. Comparative Philosophy Vol.1.

